

VODNJAN – SPOMEN ŠETNJA¹

1. Vodnjanski krajolik sjećanja na antifašizam i Drugi svjetski rat

Vodnjan na svojim zidovima nosi jednu od većih koncentracija grafita iz Drugog svjetskog rata i poraća u Istri. Natpisi, ispisivani na talijanskom jeziku u ratnom i poslijeratnom periodu, preživjeli su više od 70 godina, a velika ih je većina zadržala gotovo cjelovitu formu i sadržaj. Grafiti ovog tipa nastajali su u najmanje tri faze: tijekom Drugog svjetskog rata, u fazi oslobođenja te osobito u neposrednom poraću (1945-1946). Danas ih je moguće pronaći, vidjeti i čitati u gotovo svakom dijelu grada: grafiti se, naime, nalaze na vrlo vidljivim, istaknutim pročeljima starih kuća i zgrada koje su smještene u središnjim i sporednim vodnjanskim ulicama, na trgovima, u voltama te na rubovima grada. Ukratko, vodnjanske je grafite moguće pronaći tako reći svugdje, što s jedne strane svjedoči ustrajnom i sveobuhvatnom pisanju grafita 1940ih godina u Vodnjanu, a s druge strane predstavlja bogati materijalni i simbolički korpus tragova antifašizma i poslijeratnih previranja u lokalnom i regionalnom kontekstu.

Pored ovih tragova, koji su još uvijek neprepoznati kao relevantna povijesna i kulturna baština, u Vodnjanu se nalaze i drugi elementi u prostoru grada koji su povezani sa sjećanjem na antifašizam i Drugi svjetski rat, poput spomenika i spomen ploča. Tako je, primjerice, vrlo značajna spomen ploča u ulici 16. januara/16 gennaio, ploča koja podsjeća na stradanje trojice mladih socijalista i antifašista 16. siječnja 1920. godine a koji ujedno predstavljaju i prve žrtve fašizma u Istri. Ostale spomen ploče podsjećaju na druge tragične događaje i društveno-političke ličnosti relevantne za lokalni kontekst tog perioda, dok pojedini spomenici podsjećaju na kolektivni napor i otpor vodnjanskih antifašista u Drugom svjetskom ratu, kao i na kolektivna stradanja partizana, antifašističkih aktivista i civila.

Na širem području Vodnjanštine postoje mnogi značajni punktovi sjećanja, poput Gajane, sela koje je doživjelo jedno od okrutnijih nacističkih zločina u noći sa 26. na 27. siječnja 1944, kada je selo spaljeno a mnogi mještani ubijeni, uz mnogo Gajanaca odvedenih u koncentracijske logore. Spomenici i spomen ploče koji su posvećeni antifašističkoj borbi i žrtvama Drugog svjetskog rata nalaze se i u ostalim mjestima Vodnjanštine, poput Galižane, Peroja i Barbarige. Kao i u Vodnjanu, i u tim je mjestima moguće pronaći mnoštvo različitih grafita iz Drugog svjetskog rata i poraća, što od Vodnjanštine čini jedan vrlo specifičan, bogat i višeslojan krajolik sjećanja.

¹ Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Apoteke – Prostora za suvremenu umjetnost, Documente – Centra za suočavanje s prošlošću i Saveza antifašističkih boraca i antifašista Primorsko-goranske županije te ne odražava nužno stavove država donatorica i Upravitelja Fonda.“

2. Spomen šetnja Vodnjanom

Spomen šetnja je fokusirana prvenstveno na ratne i poslijeratne grafite u Vodnjanu. Grafiti su koncipirani kao svojevrsan arhiv na otvorenom, arhiv koji je sačinjen od kratkih zapisa, slogana, simbola i raznih tekstova koji su na vodnjanskim zidovima ispisivani 1940-ih godina. Ovaj mozaik zidnih natpisa predstavlja unikatan povijesni materijal i zbirku pisanih dokumenata. Čitanje ovog materijala podrazumijeva kako pomno dešifriranje i analizu blijedih tekstova na licu mjesta, tako i otvaranje jedne nove, šire perspektive na sama društvena i politička zbivanja koja stoje u pozadini tih tekstova. Drugim riječima, čitanje pojedinog grafita podrazumijeva i iščitavanje njegove povijesne, političke, društvene i ideološke pozadine. Promatranje pojedinih grafita obuhvaća tako tumačenje pojedinosti predratnog, ratnog i poratnog konteksta, kao i značenja i funkcije grafita u trenutku njihova stvaranja. Šetnja je stoga koncipirana kao studijsko putovanje u prošlost, a grafiti kao orijentiri i bilješke jednog povijesnog perioda čije čitanje otkriva manje poznate povijesne epizode koje su znatno utjecale na povijesnu, društvenu i političku preobrazbu lokalnog i regionalnog konteksta.

Kroz šetnju, sudionici su informirani o povijesnoj pozadini i razlozima nastanka grafita, o njihovim karakteristikama i funkcijama te o njihovim značenjima i značaju kako u ratnom i poratnom periodu, tako i u suvremenom kontekstu. Naime, spomen šetnja ne predstavlja samo osvrt na prošlost, već i pogled u prezent: osvrt na grafite kao povijesne dokumente, kao i jednu novu, drukčiju perspektivu čitanja i razumijevanja grada i javnog prostora koji u sebi sadržava često neprimjetne, ali povijesno i kulturološki vrijedne tragove.

Uz osvrt na (po)ratne grafite, jedan od ključnih punktova spomen šetnje, koji označava i njenu polazišnu točku, je spomen ploča u ulici 16. januara, koja je posvećena trojici ubijenih mladih socijalista i antifašista i koja podsjeća na prvi dokumentirani slučaj žrtava fašizma u Istri. Uz osvrt na spomen ploču koja je posvećena događajima koji su se na tom mjestu zbili 16. siječnja 1920. godine, daje se ujedno i širi pregled međuratnog antifašizma u Istri, s naglaskom na ključne događaje i akcije koje se protežu do početka Drugog svjetskog rata i formiranja organiziranog antifašističkog pokreta otpora.

Spomen šetnja obuhvaća većim dijelom centralni dio grada Vodnjana, odnosno središnje ulice koje su izravno povezane s vodnjanskim trgom, poput Trgovačke ulice, ulice Castello i Garibaldijeve ulice. Šetnja obuhvaća i druge vodnjanske ulice, poput ulice 16. januara, San Rocca, ulice Pian te trg Slobode. Cilj šetnje jest pružanje cjelovitog i znanstveno utemeljenog pogleda na vodnjanske grafite i antifašističku prošlost, u trajanju od 60 do 90 minuta.

Tekst koji slijedi na sažet način prezentira tematske okvire i sadržaj spomen šetnje, s naglaskom na šire i uže kontekste koji su značajni za razumijevanje krajolika sjećanja grada Vodnjana.

3. „Vodnjanska bitka“ 16. I. 1920. – početak antifašističkog otpora u Istri

Dan antifašističke borbe u Republici Hrvatskoj obilježava se na dan 22. lipnja, kada je u šumi Brezovica pored Siska 1941. godine osnovan Prvi sisački partizanski odred, ujedno prva antifašistička postrojba u Hrvatskoj. Usljedio je daljnji razvitak antifašističkog ustanka u vidu djelovanja Narodnooslobodilačke borbe (NOB) pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije. U svibnju 1945. u završnim vojnim operacijama IV. armija Jugoslavenske armije, kao vojne sile Demokratske federalne Jugoslavije, oslobodila je Istru, dok 15. rujna 1947., uz Rijeku i Dalmaciju, Istra i formalno biva pripojena Narodnoj Republici Hrvatskoj, odnosno Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. U NOB-u su sudjelovala i 28.754 Istrana, od kojih je oko 5.000 poginulo u borbama, uz oko 5.800 civilnih žrtava, dok je u sabirne njemačke logore odvedeno 21.509 ljudi. Istrani su bili zastupljeni i u pet prekomorskih brigada, koje su iz Italije prešle u Jugoslaviju i doprinjele u borbama za konačno oslobođenje.

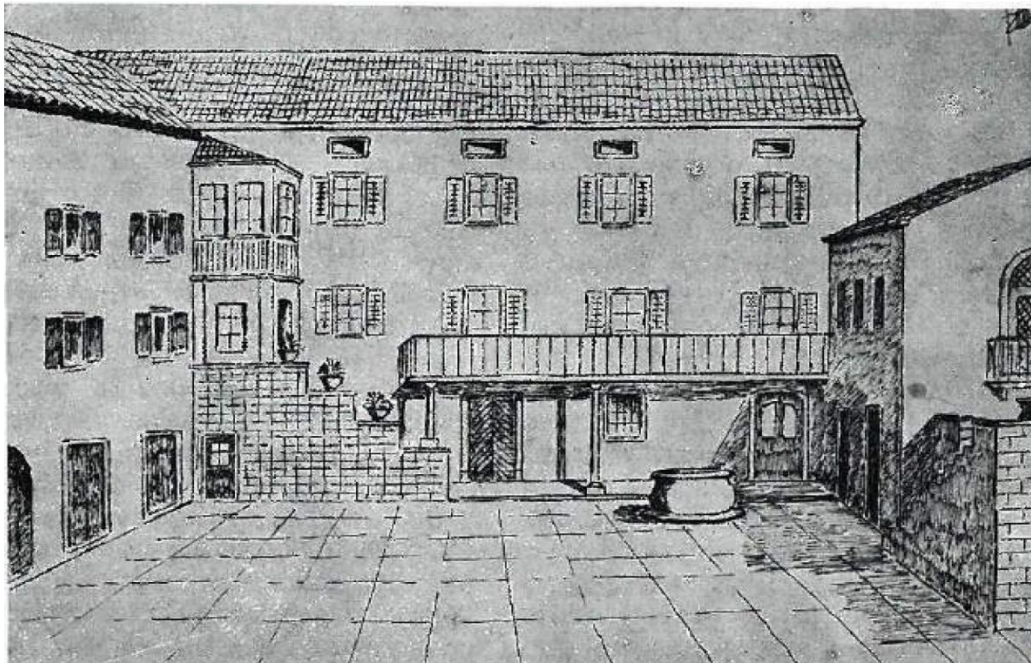
Međutim, antifašistički otpor, a potom i pokret, u Istri je započeo mnogo ranije nego u ostatku današnje Hrvatske, već 1920., te je Narodnooslobodilački pokret (NOP) bio njegov svojevrsni nastavak. Antifašizam se uspio održati tijekom razdoblja međuraća unatoč represivnim mjerama talijanske vlasti (ukidanja hrvatskih i slovenskih škola i tiskovina, talijanizacije prezimena i dr.) i fašističkog premlaćivanja i protjerivanja nepodobnih. Organizirane su pobune protiv vlasti i fašističkog nasilja poput Proštinske bune i Labinske republike 1921. te oružane akcije gortanovaca (1929.). Brojni su bili i pojedinci koji su u ilegali nastojali djelovati protiv fašističkog režima: ured Generalne direkcije za javnu sigurnost u svoj je središnji popis subverzivnih osoba, zaključno s 1943. godinom, uvrstio i 940 rođenih Puljana, 78 Pazinaca, 35 Rovinjaca itd. Dio njih (o)suđen je na Specijalnom sudu za zaštitu države (*Tribunale Speciale per la Difesa dello Stato*): na području Julijske Venecije (Trst, Rijeka, Gorica, Istra) vođeno je 167 postupaka, a osuđeno je 476 osoba, među kojima na smrtnu kaznu 22 Slovenca i 4 Hrvata (od ukupno 31 smrtne dosuđene kazne uopće). Osuđeni Istrani dijelom su bili članovi i pristalice Komunističke partije Italije, a s druge strane su pripadali hrvatskom i slovenskom nacionalno-revolucionarnom pokretu, što potvrđuje činjenicu da je idejni i oružani otpor fašističkoj represiji bio heterogen i pluralan. Valja spomenuti i antifašističko raspoloženje među dijelom talijanskog građanstva koje podržava krovnu talijansku antifašističku organizaciju *Giustizia e Libertà*.

Same početke antifašističkog, još uvijek neorganiziranoga otpora, nalazimo u istarskom gradu Vodnjanu 16. siječnja 1920. godine, gdje je zabilježen oružani sukob karabinjera, vojske i fašista sa vodnjanskim radnicima, pretežno socijalistima. Pretres snaga javne sigurnosti proveden u vodnjanskome Klubu društvenih studija, imao je za povod ilegalan posjed oružja tamošnjih članova i navodnu urotničku ideju svrgavanja (lokalnih) okupacijskih vlasti, dok uzroke trebamo tražiti u neslaganju socijalističkog i radničkoga pokreta s ekonomskom i socijalnom politikom koju je ona provodila. Ishod oružanoga sukoba imao je za posljedicu trenutnu smrt jednoga te u narednim danima još dvojice mladih Vodnjanaca. Službeni iskazi karabinjera, lokalnih civilnih i

sudskih vlasti, kao i liječnička izvješća o stradalima pokazat će se tijekom suđenja na Ratnom vojnome sudu u Trstu nevjerodostojnima. Na tendencioznom suđenju 48-ici stanovnika Vodnjana i obližnjih sela, većinski socijalističke orijentacije, odvjetnici obrane upozorit će na prekomjernu uporabu sile organa javne sigurnosti, ali i fizičko nasilje vodnjanskih nacionalista koje je uslijedilo nakon same „bitke“. Radilo se o članovima političkog fascija *Dignano Democratica* (*Fascio politico 'Dignano Democratica'*), koji su već tada otvoreno podržavali Mussolinijev *Fascio nazionale di combattimento*, a ujesen 1920. osnovali i vodnjansku fašističku sekciju. Među optuženim Vodnjancima njih 17-ica bit će osuđena na višegodišnje kazne zatvora, ali i amnestirana sljedeće godine, dok će se pitanje žrtava zanemariti i zataškati.

Spomen ploča trojici vodnjanskih mladića - prvim žrtvama talijanskih okupacijskih vlasti udruženih s lokalnim fašistima - podignuta je u Vodnjanu 1950. godine. Pietra Benussija vatrenim su oružjem ubili na licu mjesta pripadnici talijanskih oružanih snaga – karabinjera i/li vojske. Domenico Damiani skončao je, pak, život u tršćanskom zatvoru / *gesuiti* čekajući suđenje. Iako nam arhivsko gradivo ne daje nepobitne dokaze, svjedočanstva njegovih suvremenika i suoptuženika kao i dokumenti o postupanju zatvorskih čuvara navode nas na zaključak da je njegova smrt bila obilježena nasilnim činom - ili fašista u Vodnjanu tijekom ispitivanja ili zatvorskih čuvara u Trstu. Možda i najintragantniji slučaj jest onaj Pasqualea Delcara (pogrešno navedenoga na spomen ploči kao Pasquale Giachin), za kojega nam bolnička dokumentacija i medijski istup pulskoga bolničkoga liječnika Attilija Giachina, daju više nego čvrstu osnovu hipotezi da je uzrok smrti bio nasilne prirode (udarac u glavu).

*Pogled na stražnju stranu zgrade u kojoj se na prvom katu nalazio Klub društvenih studija u Vodnjanu.
(Notiziario dignanese, dicembre 1978)*

Dva su sljedeća desetljeća Vodnjanci, kao i ostali Istrani, proveli pod fašizmom. Tijekom tog razdoblja antifašistička aktivnost ni na tom području nije prestala, o čemu svjedoči i podatak da je na popisu protudržavnih „elemenata“ završilo čak 76 Vodnjanaca, od kojih je četrnaestorica denuncirana Specijalnom sudu za zaštitu države, što je - s obzirom na relativno skromnu gradsku populaciju koja je brojala oko 5.500 stanovnika - svrstavalo Vodnjan u sam vrh antifašistički orijentiranih istarskih gradova. Konačno, tijekom Drugog svjetskog rata devedeset posto vodnjanskog stanovništva pristupilo je u nekom obliku NOP-u, preko dvije stotine Vodnjanaca ušlo je u NOB, a sedamdeset i pet ih je poginulo. Završne borbe za oslobođenje grada vodile su se između 30. travnja i 1. svibnja 1945., kada su partizanske jedinice porazile njemačku vojsku i time okončale četvrt stoljeća fašističke represije.

dr.sc. Milan Radošević

Spomen-ploča stradalim Vodnjancima u Vodnjanskoj bitci, 16. I. 1920

4. Istra u Drugom svjetskom ratu – kontekst i specifičnosti

Tijekom Drugog svjetskog rata, antifašistički otpor u Istri razvija se u kompleksnim i specifičnim političkim i vojnim uvjetima. Naime, 1941. godine Istra je sastavni dio talijanskog državnog teritorija, a temelje antifašističkog otpora u Istri razvijaju i postavljaju članovi Komunističke partije Hrvatske i Slovenije (KPH i KPS), odnosno aktivisti koji djeluju pod okriljem Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). U procesu ilegalnog djelovanja, odnosno u procesu stvaranja punktova otpora, organizacija i tijekom priprema stanovništva na oružani otpor fašizmu, pokretači istarskog NOP-a okupljaju mnoge predratne antifašiste, narodnjake i antifašistički orijentirano svećenstvo. Nakon početnih tenzija i nesuglasica, NOP-u pristupa i veliki broj talijanskih antifašista, među kojima se ističu članovi i aktivisti Komunističke Partije Italije (PCI). Postepeno, istarski NOP učvršćuje svoju poziciju i širi svoje organizacijske okvire. Formiraju se tako mnoge ćelije i organizacije Komunističke partije, Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), Antifašističkog fronta žena (AFŽ) i partizanske postrojbe. Talijanske fašističke vlasti pokušavaju suzbiti razvoj i djelovanje antifašističkog pokreta, uvođenjem posebnih represivnih i vojnih mjera, poput opće mobilizacije stanovništva i prisilne mobilizacije mlađih generacija. No, antifašistički pokret nastavlja svojim ilegalnim djelovanjem. Tako se 1943. formira Partijsko rukovodstvo za Istru, osniva se oko stotinjak narodnooslobodilačkih odbora diljem teritorija, pokreću se glasila NOP-a, *Glas Istre* i *Il Nostro Giornale*.

Opći ustanak uslijedio je prilikom kapitulacije Italije, u rujnu 1943. godine. Partizanske jedinice stječu kontrolu nad čitavom Istrom, izuzev Pule, Vodnjana, Fažane i Brijuna, a vlast preuzimaju narodnooslobodilački odbori (NOO). Krajem rujna utemeljen je Pokrajinski narodnooslobodilački odbor za Istru, čiji je predsjednik bio Joakim Rakovac. U rujnu se objavljuju Pazinske odluke kojima se, između ostalog, objavljuje sjedinjenje Istre s Hrvatskom i Jugoslavijom. U listopadu 1943., pokretanjem velike i široke ofenzive (tzv. Rommelova ofenziva), njemačke vlasti preuzimaju kontrolom u Istri. Tijekom ove represivne akcije, više je tisuća boraca i civila ubijeno, više od tisuću uhićeno, preko 400 ljudi odvedeno je u logore. Pritom, spaljivane su kuće, zgrade i čitava sela, počinjeni su mnogi zločini, poput pokolja u Maloj Gajani, Šajinima, Bokordićima.

Istarski NOP nastavlja djelovati i pod snažnom njemačkom represijom i kontrolom, šireći svoje djelovanje i punktove. U prvim mjesecima 1944. osnivaju se nove partizanske jedinice. Među mnogim postrojbama, ističe se osnivanje talijanskom bataljuna "Pino Budicin" u travnju te osnivanje 43. Istarske divizije u kolovozu 1944. godine u Gorskom kotaru. Istarski partizani sudjeluju u postrojbama i borbama u raznim dijelovima tada okupirane Jugoslavije. Do oslobođenja, istarski NOO-i djeluju u ilegali, skrbeći između ostalog za pomoć, prehranu i sigurnost boraca i stanovništva. Također, razne organizacije NOP-a otvaraju škole na hrvatskom jeziku, tiskaju se razna dvojezična glasila i listovi, formiraju se partizanske kazališne družine. Na

koncu, organizacije NOP-a provode i propagandnu, simboličku borbu protiv nacifašizma. Među korištenim sredstvima posebno se ističe ispisivanje antifašističkih zidnih parola, odnosno grafita.

5. Drugi svjetski rat i partizanski grafiti

Tijekom Drugog svjetskog rata, Narodnooslobodilački pokret koristio je mnoga materijalna i simbolička sredstva komunikacije i širenja informacije o antifašizmu i antifašističkom otporu. Jedno specifično simboličko sredstvo borbe i otpora bili su i grafiti, odnosno zidni natpisi i zidne parole. Grafite su ispisivali pretežito mlađi članovi pokreta otpora i aktivisti SKOJ-a. Oni su ispisivali poruke koje su pozivale na otpor i na borbu, tekstove koji su slavili antifašistički pokret i njegove lidere poput Tita, te kratke zapise kojima su se, s jedne strane, širile informacije o politikama, ciljevima i djelovanju NOP-a, dok su s druge strane grafiti služili i kao načini signalizacije prisustva i aktivnosti NOP-a na određenom području. Eksplicitan antifašistički karakter grafita je pritom narušavao fašističku kontrolu i dominaciju nad javnim prostorom, narušavajući poredak i pozicije moći fašističkog režima i funkcionirajući kao subverzivni činovi otpora. Pored tekstova, aktivisti su također iscrtavali i simbol crvene zvijezde, ili srpa i čekića.

Crvena zvijezda (ulica Javne vage)

"Gloria al primo presidente del CPL regionale Gioacchino Racovaz" / "Slava prvom predsjedniku Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora Joakimu Rakovcu" (trg Slobode)

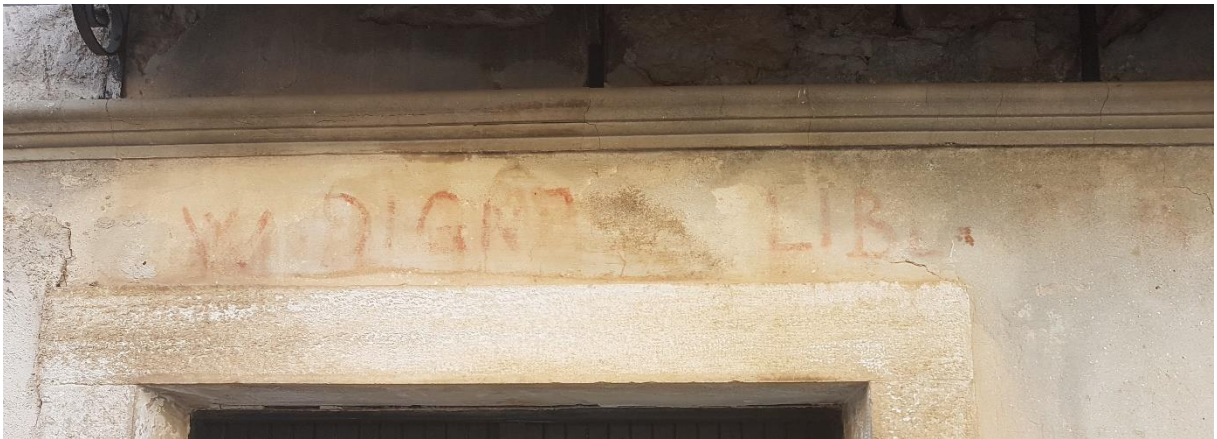
"W Tito" / "Živio Tito" i crvena zvijezda (ulica San Rocco)

6. Povijesni kontekst 2 – Oslobodilački grafiti

U posljednjoj fazi rata, u procesu oslobođenja Istre i poraza nacizma i fašizma, partizanske snage ispisuju grafite prilikom oslobođenja pojedinih mjesta i teritorija. S druge strane, i lokalni antifašistički aktivisti ispisuju zidne parole u znak podrške partizanima, te u znak proslave oslobođenja i obilježavanja oružanog poraza naci-fašističkoga režima. Tijekom svibnja i djelomično lipnja 1945. godine, dakle neposredno nakon završetka oružanog sukoba i oslobođenja, grafiti funkcioniraju i kao svojevrsna dekorativna sredstva: kao parole koje se ispisuju po zidovima kuća i zgrada prilikom pojedinih proslava, ili kao elementi “scenografije” parada partizanskih snaga.

"W Dignano libera" / "Živio slobodni Vodnjan" (Trgovačka ulica)

"W il Battaglione italiano 'Budicin'" / "Živio talijanski bataljun 'Budicin'" (ulica Castello)

7. Povijesni kontekst – Poratni grafiti

Najkompleksnija i najmasovnija faza ispisivanja grafita uslijedila je u neposrednom poraću, koje je obilježeno poslijeratnim previranjima na međunarodnoj geopolitičkoj i diplomatskoj sceni. Naime, jedna od krucijalnih točki prijepora između Saveznika bila je poslijeratna granica između Italije i Jugoslavije. Samim time, poslijeratna budućnost Istre, kao i Trsta i Rijeke, bila je poprilično neizvjesna. U tom je kontekstu formirana Međusaveznička komisija za razgraničenje. Komisija je bila sastavljena od delegacija Velike Britanije, SAD-a, Francuske i Sovjetskog Saveza. Delegacije su, po nalogu savezničkog Vijeća ministara vanjskih poslova, dobile zadatak da posjete Trst, Rijeku i Istru i da ispituju situaciju na terenu te na koncu predlože način razgraničenja koji bi pratio nacionalnu, etničku liniju. Komisija je svoj rad započela početkom ožujka 1946. godine, krenuvši iz Trsta prema Istri.

Plan putovanja Komisije nije bio unaprijed poznat. Stoga, pro-jugoslavenske organizacije i lokalno-regionalne komunističke grupe, koje su proizašle iz antifašističke borbe u Drugom svjetskom ratu tijekom kojega se i konsolidirao stav i cilj o priključenju Istre Jugoslaviji, započele su koordinirano ispisivanje pro-jugoslavenskih grafita diljem Istre. Cilj ove kampanje zidnih parola bilo je izjašnjavanje jasnog pro-jugoslavenskog stava koji je baziran na antifašističkoj borbi i otporu te na nacionalnim, internacionalnim i socijalističkim stajalištima. Tako se, primjerice, u Vodnjanu mogu pročitati mnogi grafiti koji ukazuju na broj poginulih boraca u antifašističkoj borbi koja se izjednačava s borbom za priključenje Jugoslaviji, ili pak grafiti koji na vrlo eksplicitan traže priključenje Vodnjana, Istre i Trsta Jugoslaviji. Također, u poraću se ispisuju i grafiti koji nisu na izravan način povezani s pitanjem razgraničenja, a tiču se predratnog istarskog antifašizma. Tako se u Vodnjanu primjerice može pronaći grafit koji slavi Vladimira Gortana, jednu od najznačajnijih figura istarskog antifašizma.

Grafit posvećen palim borcima u borbi protiv naci-fašizma (ulica Forno Grande)

"Vogliamo che sia rispettata la Carta Atlantica" / "Tražimo poštivanje Atlantske povelje"
(ulica Pian)

"Gloria al martire Vladimiro Gortan" / "Slava mučeniku Vladimiru Gortanu" (ulica San Rocco)

8. Karakteristike grafita

Grafiti su najvećim dijelom ispisivani crvenom bojom i velikim, tiskanim slovima. Pozicionirani su većinom na vidljivim mjestima i pročeljima u središnjim ulicama grada, a može ih se pronaći i u manjim, sporednim ulicama i trgovima. Grafiti su poprilično sustavno i organizirano raspoređeni u javnom prostoru, čime svjedoče obuhvatnoj i pedantnoj produkciji zidnih parola u Vodnjanu 1940ih godina. Poruke grafita su vrlo koncizne i predstavljaju svojevrsne zidne sinteze širih ideja. Sadržaj grafita je često repetitivan i naoko standardiziran, čime se reproducira i dodatno učvršćuje određeni politički stav i jasnoća artikuliranih poruka. Međutim, pomnijim čitanjem grafita primjećuju se stilske i estetske varijacije, ali i različita tekstualna i simbolička oblikovanja sažetih misli, ideja, stavova i poruka. Detaljniji pregled grafita ukazuje na višeslojnost njihovih oblika i značenja, kao i na to da je u njihovom stvaranju sudjelovalo mnoštvo različitih autora različitog rukopisa i pristupa zidnom pisanju.

U Vodnjanu, preživjeli grafiti ispisani su na talijanskom jeziku i artikuliraju jasne poruke koje se oslanjaju na antifašizam, antifašistički otpor, internacionalizam, bratstvo (*fratellanza*) između istarskih Talijana i Hrvata, socijalističku revoluciju i pro-jugoslavenski stav. Vodnjanski grafiti tako ocrtavaju jedan povijesni, društveno-politički imaginarij koji je svojstven lokalnom i regionalnom kontekstu datog perioda, podcrtavajući pritom i kulturološku i lingvističku pozadinu povijesnog perioda u kojima su nastajali.

"W la fratellanza italo-croata" / "Živjelo talijansko-hrvatsko bratstvo" (ulica Castello)

Urezani grafiti (Istarska ulica)

9. Značenje i značaj grafita danas

Preživjeli (post)ratni grafiti u Vodnjanu mogu biti shvaćeni kao vrijedni povijesni zapisi i dokumenti, o njima treba razmišljati kao o svojevrsnom arhivu na otvorenom. Oni prenose povijesna iskustva Drugog svjetskog rata i neposrednoga poraća koja su utkana u teksturu lokalnog okruženja i šire regije, predstavljaju autentične bilješke, izraze i glasove povijesnog trenutka koji je radikalno transformirao čitav ovaj pogranični prostor, a čiji se efekti osjećaju i danas. Preživjeli grafiti su izrazi i odrazi jedne značajne povijesne rupture na koju nas konstantno podsjećaju svojim prisustvom i svojim porukama. Podsjećaju nas također na krhkost i promjenjivost granica i država, na povijesne nepredvidljivosti i zaokrete.

Čitanjem ovih grafita čitamo povijesnu i političku (auto)biografsku priču kako grada Vodnjana, tako i cjelokupnog istarskog dvadesetog stoljeća. Pritom, čitamo i lokalno-regionalne, istarske kulturne specifičnosti koje se manifestiraju prvenstveno u jeziku grafita, u njegovim modulacijama, povremenim omaškama i specifičnim konstrukcijama.

10. Grafiti kao krajolik sjećanja

Nakon više od 70 godina, preživjeli (post)ratni grafiti u Vodnjanu predstavljaju vrijedne kratke bilješke istarske suvremene povijesti koje su raspršene u prostoru svakodnevice grada. Ove grafite valja razumjeti kao svojevrsne arhive “na otvorenom” i kao fragmente društvenog sjećanja. Naime, čitanjem grafita, otkrivaju se simboličke konture jedne povijesne epohe, nazire se povijesna prijelomnica koja je redefinirala širu regiju, uočavaju se točke susreta ideologije i svakodnevice, velike i male povijesti, promatraju se stilovi pisanja, načini reinterpretacije i primjene tada službenih politika.

Danas, desetljećima nakon njihova ispisivanja, ovi grafiti kreiraju jedan poseban krajolik sjećanja koji postepeno blijedi i iščezava iz prostora, ukratko - jedan krajolik sjećanja u nestajanju. Naime, uređivanje pročelja na kojima se nalaze, kao i puki prolazak vremena, označava ujedno i njihovo uklanjanje i nestajanje, konačno – njihovo brisanje iz prostora. Istovremeno, nestajanje grafita ne predstavlja samo nestajanje pukih natpisa i “ostataka” prošlosti, već i iščezavanje jednog partikularnog povijesnog, političkog i kulturološkog imaginarija koji je u grafitima pronašao svoj vizualni i tekstualni izraz.

Stoga, dok foto-dokumentacija omogućava barem djelomičnu, vizualnu konzervaciju ovih tragova prošlosti, formalizacija programa spomen šetnje kao kulturno-obrazovne rute u Vodnjanu omogućila bi i njihovu sustavniju valorizaciju i eventualnu konzervaciju u formi javnih povijesnih dokumenata od znanstvenog, društvenog i kulturnog značaja za lokalni i regionalni kontekst. Samim time, Vodnjan bi dobio ne samo jednu specifičnu, definiranu turu i kulturno-obrazovni program, već bi na svojim zidovima sačuvao autentične, originalne izraze i unikatne tragove Drugog svjetskog rata i poraća koji su, u suprotnom, prepušteni nestajanju i zaboravu.

Nedavno izbrisan grafit: W il potere popolare/Živjela narodna vlast (Trg Slobode)

